

L'activitat dels corallers catalans en el litoral africà al segle XIX

Algeria, Marroc i Cap Verd

Eloy Martín Corrales
Universitat Autònoma
de Barcelona

Centre d'Estudis d'Història
Moderna Pierre Vilar

La pesca i la indústria del corall, activitat tradicional catalana radicada en les localitats de Begur i Palafrugell, s'enfrontaren al llarg del període comprès entre els segles XVI i XVIII al progressiu exhauriment dels plaers catalans i a la temible competència de les fàbriques de corall italianes i franceses, les quals, mitjançant la seva superioritat tècnica, varen arribar fins i tot a acaparar una part considerable del corall en brut extret pel pescadors del Principat. Dificultats de caire polític i econòmic (fonamentalment, el retrocés de les posicions mantingudes en la Mediterrània per Catalunya en l'època medieval) varen venir a enfosquir el panorama descrit en contribuir a limitar la presència catalana en el litoral mediterrani.¹

La recuperació econòmica de Catalunya de final del segle XVII i el nou marc polític instaurat arran de la victòria dels Borbons impulsà els corallers catalans a buscar noves zones on poder rellançar la seva activitat (més quan s'havien perdut els dominis italians). Les possibilitats que oferien sobre això, els territoris sota domini de la Monarquia eren molt limitades (Balears, Múrcia i Andalusia). D'aquí que la intenció es centrés en el litoral nord-africà, on la riquesa del corall roig ja havia estat explotada pels catalans en el període medieval. Tanmateix, l'hostilitat permanent entre hispans i berberescs només permetia l'extracció del corall en les proximitats dels presidis espanyols en aquelles costes i comptant amb la protecció naval de la Monarquia. En aquestes condicions no ha de sorprendre l'èxit obtingut en les nombroses expedicions portades a terme.

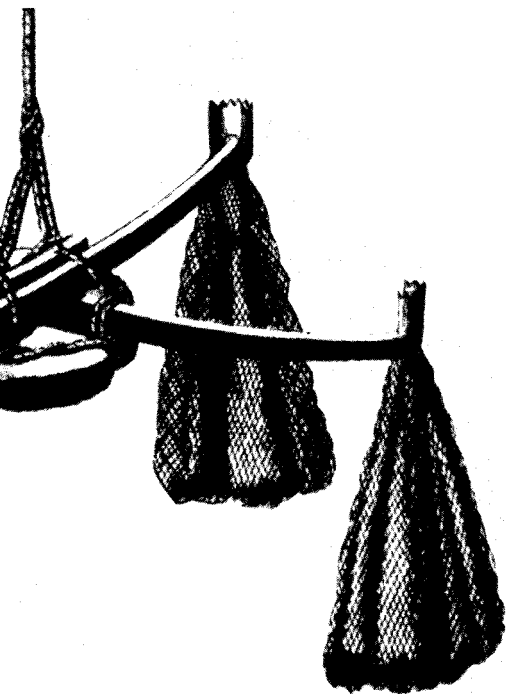
La posterior signatura dels Tractats de Pau i Comerç amb Marroc (1767), Algèria (1786) i Tunísia (1791), juntament amb les dificultats gal·les amb

motiu de la Revolució francesa, va fer animar l'esperança d'assegurar-se el control de la pesca del corall en determinades zones del litoral nord-africà. Tanmateix les complicades i difícil relacions hispano-nord-africanes en general, i hispano-algerianes en particular, varen impedir arribar a un acord satisfactori per a ambdues parts. En lloc d'això, assistim a una successió de campanayes protagonitzades pels corallers catalans on els intents d'enganyar la part contrària varen ser la norma. Finalment, les guerres de final de centúria contra França i Anglaterra varen impossibilitar completament l'activitat esmentada².

El 1820, un cop superat el tempestuós període bèl·lic de començament del segle XIX, la situació que travessava la indústria corallera catalana era penosa. La Diputació Provincial de Barcelona va rebre un memorial on es reconeixia que la indústria de Begur havia estat arruïnada per la inundació dels mercats pel corall elaborat (especialment l'abrillantat) i pel vidre que imitava el corall de les fàbriques de Marsella, Gènova, Liorna i Tràpani. Com a conseqüència, el corall fi s'exportava a les fàbriques competidores, els costos de producció de les quals eren inferiors. D'aquí que es sol·licités llibertat per a l'exportació, exempta de tot dret, del corall peninsular, "tanto fabricado en rama, y si bien parece esto contrario a nuestra fabricación se debe atender que nuestras fábricas por si solas no podrían elaborar todo el coral que se recogiese y por consiguiente sería esto en perjuicio de los que se dedicasen a la pesca y provaría el que se pudiesen dedicar muchos a ella"³.

Precisament, a partir de 1820 es va rellançar la pesca del corall algerià pel europeus, especialment els italians, encara que també els espanyols, els quals varen desplaçar els francesos de

Detall d'una corallera segons Sáñez Reguant (1791).

la zona més rica (La Calle). Aquesta presència europea en el litoral magrebí es va intensificar arran de la invasió i conquesta de la Regència d'Alger per França. Els italians varen mantenir la seva hegemonia fins a mitjan anys seixanta quan els esforços de les autoritats franceses varen forçar la nacionalització de la pesca del corall⁴.

La supremacia detinguda en el litoral algerià fins a aquestes dates pels italians està demostrada per a la zona entorn a La Calle i Bona, des de Cap Roux fins Cap Ferro, coneguda com la "Cote du corail", segons posa de manifest el quadre següent⁵

Any	Franceses	Italianes	Catalanes	Total
1817	27	279	?	306
1818	22	62	?	84
1819	25	43	?	68
1820	28	124	?	152
1821	33	211	?	244
1822	20	245	?	265
1823	11	159	?	170
1824	8	97	?	105
1825	15	175	?	190
1826	24	139	?	163
1832	2	60	—	62
1833	2	97	—	99
1834	8	126	—	134
1835	8	142	—	150
1836	10	245	1	246
1837	?	210	?	?
1838	?	244	?	?
1845	1	165	—	166
1846	1	172	—	173
1847	1	153	—	154
1848	2	152	—	154
1849	2	105	—	107
1850	2	119	—	121
1851	3	125	26	154
1852	10	158	34	202
1853	8	179	13	200
1854	16	179	31	226
1855	9	57	7	73
1856	4	84	6	94
1857	11	113	23	147
1858	32	136	45	213
1859	14	166	11	191
1860	26	152	26	204
1861	49	167	22	238
1862	74	130	26	230
1863	113	133	40	286
1864	186	118	23	327
1865	194	128	15	327
1866	202	106	33	341
1867	145	63	4	212
1868	129	70	3	202
1869	135	85	5	225
1870	148	84	1	233
1871	162	55	3	220
1872	82	49	—	131
1873	313	75	—	388
1874	228	69	—	297
1875	216	66	—	282

Font: MIEGE, J.L.: Corailleurs..."

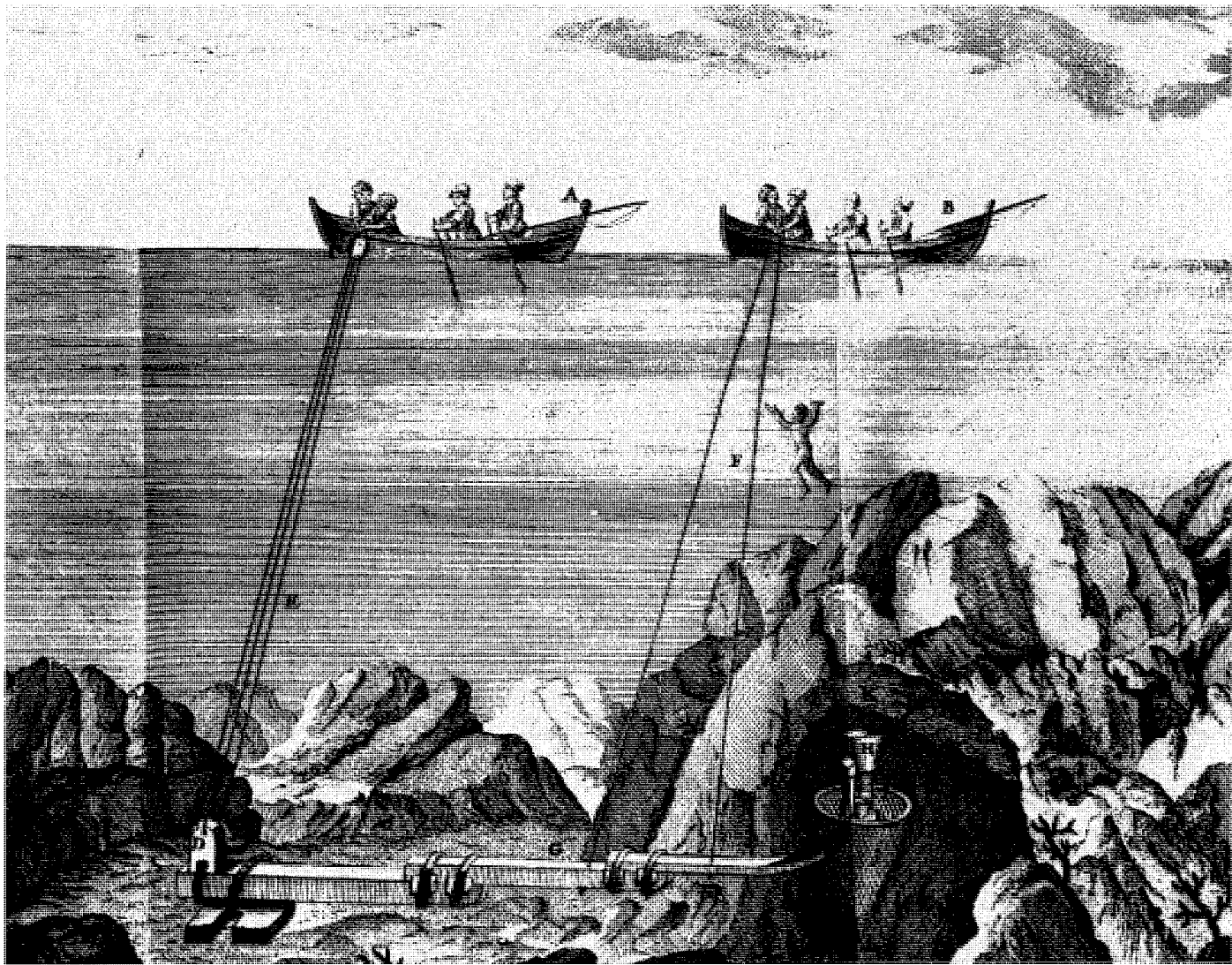

Barques des de les que es practica la pesca del corall. Gravats del segle XIX.

Convé efectuar una precisió abans de comentar el quadre anterior. La font d'origen de les dades parla de corallers espanyols, però devia tractar-se, en la major part, de corallers catalans. No hi ha dubte que l'activitat catalana en el litoral algerià es va concentrar fonamentalment en el període entre 1851-1866.

Igualment, cal afirmar que la presència de corallers catalans en xifres absolutes va ser més important del que l'anterior quadre mostra, ja que no tenim la informació relativa a la resta del litoral algerià: Orà, Alger, Mostaganem, Tènes, Djijeli, Bona i Delis. Especialment, la costa entorn a Orà va ser freqüentment visitada pels corallers catalans⁶. El 1853 a la costa centro-occidental algeriana participaven en la pesca del corall 286 barques de les quals 40 eren catalanes, mentre que el 1862 en un total de 31 corallers, hi havia 24 catalans⁷.

Altres testimonis documentals vénen a confirmar l'activitat catalana en aigües properes a Orà. El 1832, quan encara no estava consolidat el domini francès en terres algerianes, els pescadors del Principat varen fer acte de presència emparats per la legislació gal·la. Així, Pere Corp, Sebastià Cortada, Josep Carreras, Bartomeu Robau, Pere Neras, Joan Rafel Neras, Sebastià Puig, Josep Silvestre, Joan Forgas i altres, es dirigiren a Orà a la pesca del corall. La desgràcia va caure sobre aquesta expedició, ja que varen quedar inutilitzats quatre llaüts, tal com exposaren al seu

Ús de les creus de corall segons el Diccionario histórico de las Artes de Pesca Nacional de Sáñez Reguant (1791-1793).

retorn els pescadors: “estando pescando el coral en estas aguas de Orán, venidos de la costa de Cataluña...con sus laúdes de porte de unas dos toneladas, y que habiendo encontrado roca donde pescar en esta semana pasada las otras barcas coralinas, sardas y toscanas, barcas maiores de ocho hasta quince toneladas, vinieron sobre ellos por el afán de la pesca, y que habiéndose movido viento al Este y mar, pegaron unas barcas con otras”⁸.

La pesca als nous dominis francesos no va estar exhenta de conflictes. El 1852 el director del port de Tènes va expulsar diversos corallers espanyols, i els retirà la patent preceptiva per feinejar, donat l'ús indegut d'aparells prohibits, susceptibles de destruir els bancs de corall. El 1857 i el 1858 es varen reproduir els fets a Orà i Djidjelli, respectivament. En aquest darrer lloc, vuit embarcacions espanyoles varen ser detingudes per feinejar sense la patent obligatòria i per utilitzar aparells prohibits. En els tres casos esmentats la intervenció consular espanyola va aconseguir suavitzar les penes imposades per les autoritats franceses⁹.

La vigilància francesa no va poder impedir que es reproduïssin fets lucuosos. A la dècada dels setanta un grup d'algerians va atacar els quatre tripulants d'un llaut coraller català quan descansaven a la costa. Tres d'ells varen morir¹⁰.

Els corallers del Principat també feinejaren a la costa de Tunísia (Tunis, Bizerta, Tabarca)¹¹ i al litoral del Marroc, prop del Penyó de Vélez de la Gomera i Ceuta. El 1858, diversos patrons de Begur i Palafrugell varen formalitzar les corresponents contrates per dirigir-se al “peñón de la Gomera para pescar coral en aquellos mares”: Carreras, Serrallés, Mauri Mayorla, Prats, Niell, Batlle, Francesc Carreres, Ralló, Pi, Deulofeu. Per la seva banda, Pere Ralló, Domènec Pi, Josep Pagès i Josep Deulofeu havien de salpar cap a “Ceuta i aquells mars” amb la mateixa finalitat el 1858¹².

Tenint en compte que la informació disponible per a les znes central i occidental del litoral algerià és incompleta la relació de l'activitat dels corallers catalans en aigües algerianes és la següent:

Any	Algeria Oriental	Algeria Occid.	Ceuta Peñon/Velez	Total
1832	—	9	—	9
1836	1	—	—	1
1851	26	—	—	26
1852	34	3	—	34
1853	13	40	—	53
1854	31	—	—	31
1855	7	—	—	7
1856	6	—	—	6
1857	23	8	—	31
1858	45	—	14	59
1859	11	—	—	11
1860	26	—	—	26
1861	22	—	—	22
1862	26	24	—	50
1863	40	—	—	40
1864	23	—	—	23
1865	15	—	—	15
1866	33	—	—	33
1867	4	—	—	4
1868	3	—	—	3
1869	5	—	—	5
1870	1	—	—	1
1871	3	—	—	3
Total	398	84	14	496

Font: MIEGE, J.L.: "Corialleus...". VILAR, J.B.: Los españoles..., p.131. TURÓN PISSERRA, J.: La industria.... GRAU, J.M.; PUIG, r.: El corall....

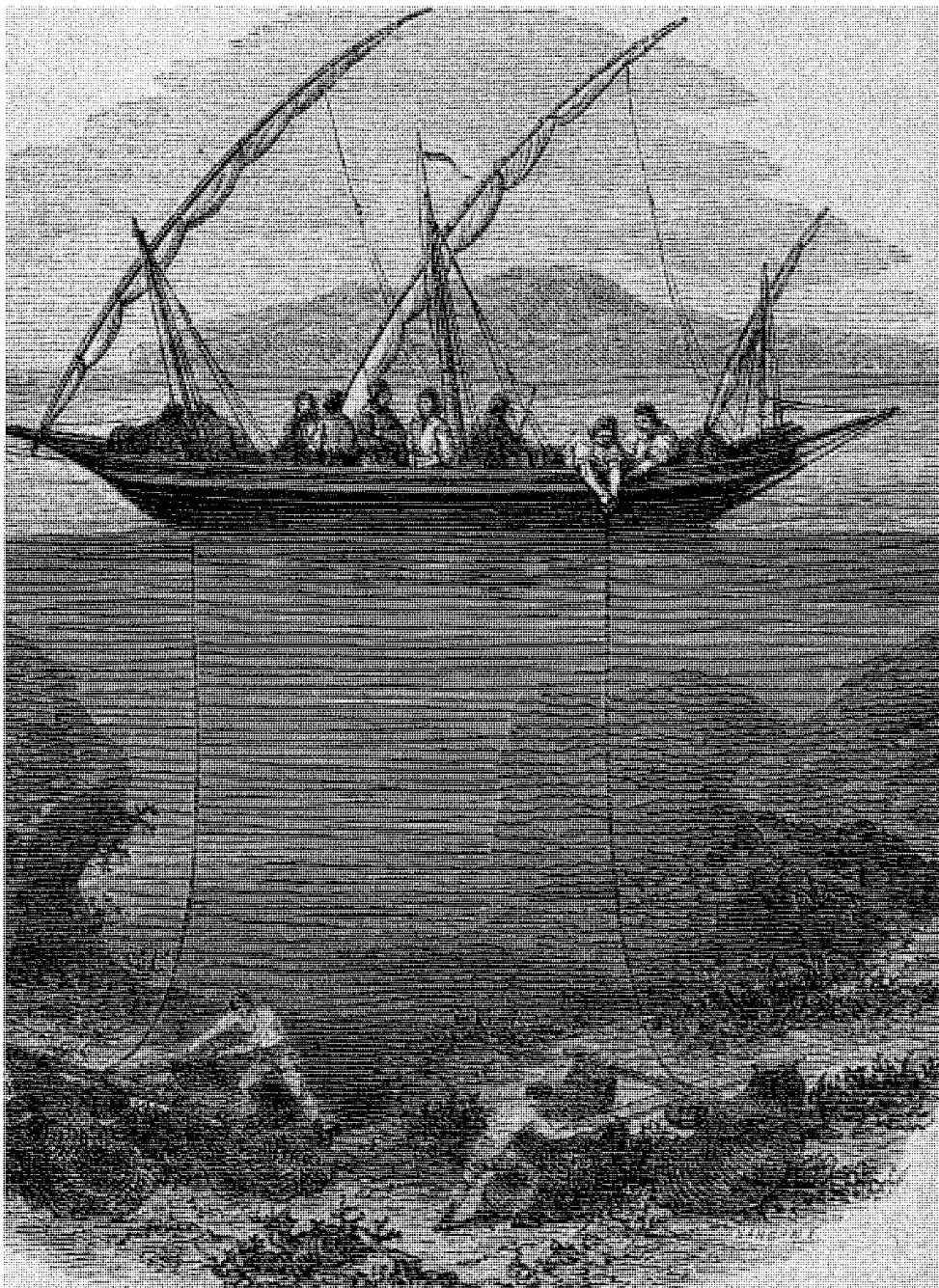
L'impuls de l'activitat corallera catalana en el litoral algerià, que va tenir lloc entre les dècades dels cinquanta i seixanta, va repservutir favorablement en la manufactura del corall a la pròpia Catalunya. Les companyies i fàbriques de corall més importants del Principat aconseguiren exportar part de la seva producció cap el nord d'Àfrica. Una de les companyies més destacada de Begur, formada per Joan Forgas Matilla, el seu fill Francesc Forgas Elias, el seu gendre Francesc Palla Mauri i Francesc Cirés Pi va tenir negocis a Algèria relacionats amb el comerç del corall mitjançant Joan Forgas, desplaçat a l'esmentada ciutat. Una altre firma de la mateixa localitat catalana, Robau i Cia. havia nomenat apoderat a Orà el 1841 al barceloní Isidre Moreau i Santiojoan, el qual havia de cobrar diverses quantitats pendents de diverses trameses realitzades generalment a través de Marsella. El 1854, a les existències de la companyia hi figuraven 1.628 lliures de corall algerià valorades en 24.710 pesetes. Cap al 1860, la firma Robau i Pi Cia., successora de l'anterior, també va efectuar trameses de corall cap al nord d'Àfrica mitjançant Pere Espinós a Marsella i Jeremías e Hijos d'Algeria. En concret, Espinós va remetre 323,5 lliures de corall elaborat, valorades en 58.230 rals, a Jeremías e Hijos. La quantitat esmenta-

da no va poder recuperar-se malgrat que un dels socis de la companyia catalana va viatjar personalment a Algèria. Quelcom de semblant succeí a la firma Josep Pi i Forment, que no va poder reemborsar el valor del corall exportat al Nord d'Àfrica. Per la seva banda, Pi Hermanos va adquirir partides de corall d'Orà el 1861. Resta per assenyalar que des de Gènova i Liorna també sortia corall català cap al litoral nord-africà¹³.

Malgrat tot el que hem exposat, la tan desitjada expansió pel litoral algerià no va poder evitar la decadència de la manufactura corallera catalana, ja que bona part del corall extret pels pescadors catalans va ser desviat sense elaborar cap a les fàbriques franceses i italianes¹⁴.

El retrocés i la posterior desaparició, de la presència catalana a la costa nord-africana a partir de 1867 cal relacionar-la amb la "nacionalització" portada a terme pels francesos a Algèria. A mesura que el propòsit de les autoritats gal.les s'anava consolidant, s'observa el desplaçament dels corallers catalans cap al litoral atlàntic d'Àfrica. Les expedicions cap aquesta zona varen ser motivades per les creixents dificultats administratives que va suposar l'esmentada decisió francesa al litoral algerià. D'aquí que el 1858, Ramon Oliveres, Dídac Puig Sureda i Josep Dubé Juli, de l'Escala, mitjançant l'aportació de 1200 duros a parts iguals, organitzaren l'expedició d'una goleta-fragata, que havia de portar quatre llaüts i els seus tripulants, per a "la pesca del coral en Cabo Verde". El 1869 i el 1870 va ser fletada una pollastra-goleta per Josep Sagrera Marqués, comerciant de Palafrugell, també per tal de dirigir-se a Cap Verd. El resultat d'aquesta campanya va ser de 110 duros de beneficis per a cada part¹⁵.

En definitiva, els intents per extreure corall del litoral algerià (i per extensió, de tota la costa nord-africana), encara que varen tenir un èxit relatiu, no van contribuir a potenciar la indústria corallera catalana. El problema de fons va raure en la impossibilitat de competir amb la indústria corallera francesa i italiana. El corall elaborat a les fàbriques catalanes, amb costos de producció alts i amb un evident retard tecnològic, s'enfrontava a un mercat copat en la pràctica totalitat per manu-

Corallers en plena activitat, manipulant les coralleres. Gravats del segle XIX.

factures estrangeres barates. Els intents de solucionar aquests problemes mitjançant una matèria primera de superior qualitat, el corall nordafricà, no podien tenir sinó un èxit limitat. Bona part de les captures de corall fetes als mars d'Algeria va acabar essent exportades en brut a les fàbriques competidores, davant l'esca-sa capacitat i competitivitat de les catalanes.

Les dificultats descrites es varen veure agreujades per diversos factors que varen provocar una caiguda important dels preus del corall elaborat. En primer lloc, el descobriment d'importants bancs de corall a Sicília i el Japó. Paral·lelament, la proliferació d'imitacions de corall. El decliu i

l'abolició de l'esclavatge va significar la desaparició del tràfic negrer, en el qual el corall jugava el paper de moneda de canvi¹⁶. L'increment de l'oferta de corall elaborat, i les seves imitacions, van provocar una caiguda important dels seus preus, mentre que la desaparició del comerç d'esclaus va suposar una caiguda important de la demanda. Tot això es va traduir en el desinterés cap a l'extracció del corall d'aquells que havien invertit els seus capitals i esforços en aquesta activitat.

Després de l'esplendor medieval assolit per la pesca i indústria del corall a Catalunya, vinculat al domini marítim de la Corona d'Aragó que permetia el control de les principals zones coralleres mediterrànies i dels mercats més importants, es passà a un període de dificultats (segles XVI i XVII) durant el qual l'activitat es concentrà al litoral català, contribuint a la decadència i a l'exhauriment dels jaciments coralíferes. El creixement econòmic català que va tenir lloc al llarg del segle XVIII explica les successives temptatives fetes amb l'objectiu de relançar l'extracció i l'elaboració del corall. Perduts els dominis italians i limitades les possibilitats del litoral peninsular, les mirades dels interessats en aquesta activitat es varen dirigir cap al litoral nord-africà. Tanmateix, la difícil conjuntura política de la centúria (enemistat amb els països del Magreb, continus enfrontaments bèl·lics amb Anglaterra i França) va provocar el fracàs de tot els esforços realitzats. L'arribada del segle XIX va suposar un canvi radical de la situació política, especialment un clima de relacions amistoses amb els països magrebins. La pressió europea, principalment, la conquesta d'Algèria pel francès i la guerra hispano-marroquina de 1860, varen ser determinants a l'hora d'explicar l'expansió decimonònica de l'activitat extractiva catalana (que no va tenir correspondència en la branca industrial). No obstant això, les fràgils bases sobre les quals s'assentava l'activitat corallera del Principat (especialment el retard tecnològic i la dependència del tràfic negrer en decadència) varen limitar seriosament l'expansió esmentada, màxim quan les dificultats per al sector a nivell mundial es varen fer paleses al final de la centúria.

1. CAMOS Y CABRUJA, L.: "Referencias documentales en torno al tráfico del coral en Barcelona en el siglo XV", *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, XIX (1946), pàg.145-204. N.de G.: "Compañía concertada para la obtención del coral (siglo XVII)" *Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos*, (Barcelona, 1948), I, pàg. 214-217. Per al segle XVII, LLEONART, J.; CAMARASA, J.M.: *La pesca a Catalunya el 1722 segons un manuscrit de Joan Salvador i Riera*, Barcelona, 1987. TURÓN PISSERRA, J.: *La indústria del corall a Catalunya*, Barcelona, Tesi doctoral inèdita, 1992. GRAU, J.M.; PUIG, R.: *El corall a la costa de l'Empordà (Begur, s.XVIII-XIX)*, Barcelona, 1993. RAURICH FERRIOL, S.: *La pesca del coral en la costa NE de Catalunya. Reseña histórica*, Madrid, 1944. MADURELL I MARIMON, J.M.: "L'Almadrava de Tossa i la pesca de coral al comtat d'Empúries i a la Selva de Mar", Tirada a part dels *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, Girona, 1981, XXV-II. SAÑRZ REGUART, A.: *Diccionario histórico de la Artes de la Pesca Nacional. Por el Comisario Real de Guerra de Marina*, Madrid, 1791-1795.

2. MARTÍN CORRALES, E.: "Coraleros catalanes en el litoral argelino en el siglo XVIII", I Simposi "El Dret i el mar", Barcelona, 1992 (en premsa). PALACIO ATARD, V.: "La frustrada Compañía de Coral a fines del siglo XVIII", *Jahrbuch für Geschichte von Staat, Wirtschaft und Gesellschaft Lateinamerikas*, IV (1967), pàg. 543-556. SAÑRZ REGUART, A.: *Diccionario...*, V. CARA DE AGUILA, L.: *Les espagnols en Afrique. Les relations politiques et commerciales avec la Régence d'Alger de 1786 à 1830*, Tesi de doctoral de 3r. cicle, Burdeus, 1974. De menor interès, RAURICH FERRIOL, S.: "La pesca del coral en las costas de Africa. Reseña histórica", *África*, 33-34 (Madrid, 1944), s.p. Del mateix, *La pesca de coral en la costa N.E. de Catalunya. Reseña histórica*, Madrid, 1944.

3. Biblioteca de Catalunya, Junta de Comerç, 54, exp. 34. La cita d'un informe, datat el 12-9-1820, i obra de Castellet, Fontanellas i Sola, anava dirigit a la Diputació Provincial. Anava acompanyat per diversos informes presentats pel fabricant de Begur. Sobre la tècnica de l'abril·lantat del corall s'indica el següent: "a cuia operacion no se dedican mucho nuestra fábricas por la falta del consumo y a causa de la concurrencia del Extranjero".

4. MIEGE, J.L.: *Corailleurs italiens en Algérie au XIX siècle*, pàg.149-171, esp.pàg.162. En realitat, bona part dels corallers italians, i altres europeus, es varen instal·lar en la costa algeriana, i s'integraren, més o menys, en la colònia francesa.

5. Per tal de facilitar la lectura del quadre hem agrupat les embarcacions que no fossin ni franceses ni italianes ni espanyoles, juntament amb les italianes. No suposa un desvirtuament de les columnes obtingudes ja que en el conjunt apenes si superaren la mitjana al llarg de tot el període.

6. MIEGE, J.L.: *Corailleurs...*, pàg.149-171, esp.p.162. TURÓN PISSERRA, J.: *La industria...*, pàg.251: informa de la partida de llauts corallers cap a la costa algeriana: tres en 1852 cap a Mostaganem i uns quants en 1854. AUDIVERT, M.: *L'Estartit i les Medes: Biografia d'un poble de la Costa Brava*, Granollers, 1971, pàg.172-177. GRAU, J.M.; PUIG, R.: *El corall...*, pàg.33-36, 42-43. Josep Pi Cirés, interessat en una campanya a Orà, es presentà com a fiador de Josep Ferriol Deulofeu, de Begur. El 1863, Josep forment Colls i el seu fill Ruff Forment Sagrera varen participar amb guanys en una expedició en el litoral nord-africà on apareixia com a fiador Josep Serrallés Marqués, de Begur.

7. VILAR, J.B.: *Los españoles en la Argelia francesa (1830-1914)*, Madrid, 1989, pàg.131. L'autor parla de corallers espanyols el 1853, mentre que el 1862 detecta 23 catalans i 1 espanyol indeterminat. Nosaltres considerem com a catalans la totalitat.

8. GRAU, J.M.; PUIG, R.: *El corall...*, pàg.34-35. L'expedició havia sortit del port de Port Vendres el febrer de 1832. Els llauts inutilitzats per a la pesca del corall varen ser els de Corp, *San Pedro*, de Cortada, *San Antonio*, de Carreras, *San Antonio*, y de Robau, *San Antonio*. El llaut de Pere Neras no va patir danys. Els corallers havien partit amb armes: setze fusells "de dos tirs", que varen lliurar al seu retorn a la Comandancia de Marina de Palamós, llevat d'un que va quedar a Orà amb Joan Forgas, encarregat de l'expedició.

9. VILAR, J.B.: *Los españoles...*, pàg.131.

10. AUDIVERT, M.: *L'Estartit...*, pàg.171-177. Només es va salvar Anicet Pasqual.

11. MARTÍN CORRALES, E.: "Coraleros...". AUDIVERT, M.: *L'Estartit...*, pàg.172-177. GRAU, J.M.; PUIG, R.: *El corall...*

12. TURÓN PISSERRA, J.: *La industria...*, pàg.227-242. GRAU, J.M.; PUIG, R.: *El corall...*, pàg.38-42. Carreras, patró del llaut *San Antonio* de 40 quintars, portava de mariners a Joaquim Carreres, Francesc Pi, Francesc Geli i Pere Caner. El patró Serrallés, llaut *San Pedro* de 3,5 tones, amb Josep Ferriol, Joan Mauri i Pere Guillem. El patró Mauri Mayorla, llaut *San José* d'1,5 tones, amb Josep Ribas, Joan Roca i Sebastià Carreres. El patró Prats, llaut *San Pedro* de 2 tones, amb Francesc Ferriol Carreres, Josep Carreres Forment i Jacint Moret. El patró Niell, llaut *El Liger* de 2 tones, amb Pere Niell, Josep Esteve, Benet Reixac i Francesc Reixac. El patró Batlle, amb Martí Bofill, Josep Geli, Pere Caner i Hermenegild Mató. El patró Francesc Carreres amb Joan Marqués, Francesc Geli, Francesc Pi Pagès. El patró Ralló, llaut *Ntra. Sra. de la Esperanza* de 2 tones. El patró Pi, llaut *San Antonio* de 2 tones. El patró Deulofeu, llaut *Ntra. Sra. del Carmen* de 2 tones. Generalment, l'expedició durava uns deu mesos.

13. TURÓN PISSERRA, J.: *La industria...*, pàg.422-446. GRAU, J.M.; PUIG, R.: *El corall...*, pàg.64-65.

14. TURÓN PISSERRA, J.: *La industria...*, pàg.337-456. GRAU, J.M.; PUIG, R.: *El corall...*, pàg.54. A mitjan segle a Begur només es netejava el corall, i després s'exportava.

15. MARTINEZ QUINTANILLA, P.: *La Provincia de Gerona. Datos estadísticos*. Girona, 1865, pàg.287-288. AUDIVERT, M.: *L'Estartit...*, pàg.172-177. TURÓN PISSERRA, J.: *La industria...*, pàg.247, 427-438. La firma Robau i cia. de Begur tenia, el 1860, en els seus magatzems 1.174 lliures de corall del Cap Verd. També tenia existències una altra firma de la localitat esmentada, Pi Hermanos. GRAU, J.M.; PUIG, R.: *El corall...*, pàg.6, 39-40. D'aquí la formtuna de la frase: "Vés a buscar testimonis a Cabo Verde". El 1858 es tractava de la *Isabelita*, de 58,5 tones, pilotada per Martí Tauler, de Palamós. El 1869 es tractava de la pollacra-goleta *San Antonio (a) Adolfo* de 107 tones. Calsada Carreras va ser designat patró, mentre que Antoni Carrau Roig va ser el pilot. L'encarregat de l'expedició, com també de reclutar la tripulació, va ser Pere Figueres Sabat. També foren contractats Joaquim Carreres Roig i Pere Mir. El 1870 Llorenç Ferrer va substituir Carreres.

16. La relació entre tràfic negrer i exportació de corall cap a les costes atlàntiques africanes era

evident al final del segle XVIII, ZAMORA, F.: *Diario de los viajes hechos en Cataluña*, Barcelona, 1973, pàg.370. Per al tràfic negrer portat a terme pels catalans vegeu el dossier "Els catalans en el tràfic de negres" publicat a *L'Avenc*, 75 (1984), pàg.40-72, amb treballs de FRADERA, J.M., ARMENGOU, M., ROVIRA FORS, J. MORENO FRAGINALS, M., I SCOTT, R.J. Igualment, de FRADERA, J.M., "La participació catalana en el tràfic d'esclaus (1789-1845)", *Recerques*, 16 (1984), pàg.119-139.